

prebivalcev z močnimi trgovskimi povezavami na relaciji vzhod–zahod, kjer so v glavnem tovorili govedo. Kriza je mesto prizadele predvsem z vse večjo turško nevarnostjo, ko si je trgovina poiskala druge poti. K temu je treba dodati še razhajanje kuge med letoma 1641–1646. Sredi 17. stoletja je v mestu živelo zgolj 31 meščanov, ki so plačevali mestu davščine.

Nina Groznik se v članku *Ptujska obrt v obdobju od druge polovice 18. stoletja do konca 19. stoletja* osredinja na čas Marije Terezije in Jožefa II., ko so cehovska pravila postopoma razpadala. Ko je Ptuj zaobšla tudi trasa Južne železnice, je mesto še bolj zaostalo za bližnjima Mariborom in Celjem.

Renata Čeh v članku *Obrt na Ptujskem v obdobju od 1889 do 1918* ugotavlja, da je upadanje obrti, ki se je proti koncu 19. stoletja samo še stopnjevalo, zaustavljeno, mesto se prilagodi novih proizvodnim panogam in potrebam okolice. V mestu se v Zvezo obrtniških združenj povežejo mesarska dejavnost, gradbeništvo, mlinarji, peki, čevljarji, trgovci, čevljarji in gostilničarji. V mestu pa najdemo še peke, usnarje, urarje, sodarje, krošnarje, tiskarja.

Katja Zupanič v prispevku *Obrt na Ptujskem v obdobju od 1919 do 1941* opisuje posamezne obrti oziroma združenja v obdobju med obema vojnama. Zasledimo združenje čevljarske stroke, kovinarjev in kolarjev, krojačev, šivilj in modistk, mizarjev, strugarjev, mlinarjev in žagarjev, pekov in drugih.

Irena Mavrič Žižek v članku *Obrtna dejavnost na Ptuju med okupacijo* opisuje ukrepe okupatorja, ki so se dotikali predvsem slovenskega pre-

moženja, bank, orgnaizacij, društev, trgovskih in industrijskih obratov.

Nataša Majerič Kekec se v prispevku *Obrt na Ptuju v obdobju od 1945 do 1960* dotika pospešene povojne obnove, industrializacije in elektrifikacije mesta ter vzpostavljanje obrtnih združenj in zbornice, družbenih struktur, ki v mestu živijo še danes.

Branko Oblak v članku *Obrt na Ptujskem v obdobju od 1960 do 1971* popisuje obrt, kot se je razvijala v desetih letih, dotakne se razvoja gradbene dejavnosti, kovinske in elektrotehnične obrti.

Sklepni prispevek Borisa Repiča *Ptujska obrt v obdobju od 1971 do 2012* podrobno obravnava število obrtnikov po posameznih občinah do današnjih dni.

Oskar Habjanič

SLOVENSKI JUDJE IN HOLOKAVST: ZGODOVINA IN POSLEDICE.

Zbornik referatov in prispevkov z znanstvenih srečanj Šoa – Spominjajmo se 2012/2013; Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, Maribor 2013, 176 str.

Organizirano raziskovanje in preučevanje preteklosti Judov na območju zdajšnje Slovenije je bilo še pred nedavnim dokaj pomanjkljivo in necelovito. Medtem ko je za starejše obdobje zgodovinopisno prisotnost Judov v slovenskih deželah v glavnem obdelana in predstavljena, tega ne bi mogli reči za novodobni čas. Vse premalo

je namreč védenja o holokavstu slovenskih Judov med drugo svetovno vojno, ko je bila predvsem močna in dobro organizirana judovska srenja v Prekmurju skoraj povsem uničena in zdesetkana. Prekmurški Judje so skupaj s preostalimi slovenskimi Judi del tragične zgodbe o genocidu nad Judi med drugo svetovno vojno. Kljub sorazmerni majhnosti in številčni skromnosti predvojne judovske skupnosti na območju Dravske banovine oz. jugoslovanske Slovenije moramo poudariti, da so slovenski Judje vendarle del makrokozmosa holokavsta in da se o tem v sodobnem času premalo ve. Prav tako so slabo raziskane povojna usoda redkih preživelih Judov, njihove poti v novonastalo državo Izrael in predvsem posledice

radikalnih ukrepov komunističnih revolucionarnih oblasti, ki so ostanke ostankov prekmurskih (in drugih slovenskih) Judov dodatno prizadeli. Vedeti je treba, da po letu 1945, ko se je sicer oblikovala Judovska skupnost Slovenije in bila del Zveze jugoslovanskih judovskih skupnosti oz. občin, jugoslovanske komunistične oblasti Judom niso bile naklonjene. Ne le zaradi mednarodne politike Jugoslavije v odnosu do nove države Izraela, ampak predvsem zaradi stroge ateistične družbe, ki ni dopuščala večjega razvoja in trdnejšega izoblikovanja judovskih korenin. Judje so redko javno izrekli svojo pripadnost veri in kulturi, tradicijo so ohranjali bolj v družinskih krogih. Število pripadnikov skupnosti je nenehno

Znanstveno srečanje *Vsako leto eno ime: Neznani slovenski pravičniki iz Prekmurja in Primorske*, Univerzitetna knjižnica Maribor, Glazerjeva dvorana, 24. 1. 2013

upadalo, pritoka mlajših članov skoraj ni bilo in tako smo še danes priča podatku, da je v Sloveniji le okoli 130 članov Judovske skupnosti kot krovne organizacije slovenskih Judov. Točne številke o vseh Judih v samostojni Sloveniji nimamo, po nekaterih ocenah naj bi jih bilo okoli 300 (v literaturi se večkrat omenja število 300–500). Ob tem se je v Sloveniji izoblikoval stereotip, da Judov v novejšem času praktično ni več, zato tudi antisemitizma ni. Priča smo, kot poudarjata Hannah Starman in Irena Šumi, »kriptični« prisotnosti Judov in »antisemitizmu brez Judov«, to pa daje slovenskemu judovstvu novejši dobe poseben pečat in značaj. Bistvena težava, ki pesti slovensko judovstvo, je močna asimilacija. Mlajše generacije ne odraščajo v vednosti in zavesti svojih korenin, posledično ne vedo za svoj judovski izvor ali pa jim enostavno ne pomeni dovolj. Slovenska judovska skupnost je zaradi neprestanih migracij znotraj nekdanje Jugoslavije dandanes kulturno precej mešana skupnost. Judje se javno še vedno neradi opredeljujejo kot Judje, saj je holokavst živo v spominu. Med drugo svetovno vojno je bila glede na številčnost tedanjega prebivalstva na Slovenskem uničena znatna gospodarsko prominentna in organizirana judovska srenja, ki je bila najmočnejša na območju Prekmurja. Za nameček je bila po letu 1945 iz javnega socialnega spomina postopoma izrinjena in na nek način pozabljena. Mnoge okoliščine te hitre pozabe še niso docela razjasnjene in pojasnjene; k odstranjevanju temnih lis povojnega slovenskega judovstva naj bi pripomogle tudi publikacije, kakršna je zbornik, ki ga je v uredništvu Nuše Lešnik

in dr. Marjana Toša izdal Center Judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor.

Pred vojno je bilo središče slovenskega judovstva v Murski Soboti in prav prekmurski Judje so bili največje žrtve holokavsta. Tega jim povojne oblasti dolgo enostavno niso priznale. Nerazumno so celo dovolile, da se je porušila nekdanja sinagoga v Murski Soboti, da se je nacionalizirala sinagoga v Lendavi in spremenila v trgovsko skladišče ter da je bilo »pospravljeno« tudi judovsko pokopališče v Murski Soboti. Ostalo je pokopališče v Dolgi vasi kot osrednji ostanek tovrstne judovske dediščine na Slovenskem, poleg pokopališča v Rožni dolini na Goriškem in starega judovskega pokopališča v Ljubljani. Skrajno nerazumljivo je tudi dopuščanje lokalnih oblasti v samostojni slovenski državi, da se je porušila zgradba nekdanje judovske šole v Lendavi, edini tovrstni spomenik na Slovenskem. Kljub temu da je v desetletjih po drugi svetovni vojni ostalo v pokrajini ob Muri Judov le za prste ene roke, si takšnega ravnanja enostavno ne bi smeli dovoliti in tudi to govori o odnosu socialistične družbe in države do ostanka ostankov nekdanjega judovskega življa v Prekmurju in Sloveniji nasploh. Ostaja dejstvo, da je povojni položaj Judov – torej položaj maloštevilnih Judov v Sloveniji po letu 1945 v okviru nekdanje skupne države Jugoslavije do slovenske osamosvojitve leta 1991 – slabo raziskan in znanstveno neobdelan. Posebno neraziskana je problematika odhoda slovenskih Judov v novonastalo državo Izrael po letu 1948. Zato z novejšimi raziskavami, ki potekajo tudi pod okriljem mariborskega

Centra judovske kulturne dediščine Sinagoga, posamezni raziskovalci teh tematik poskušajo odgovoriti na vprašanje, ali je védenje o Judih formiralo antisemitske predsodke. Hkrati pa želi potrditi tezo, da historičnega spomina na slovenske Jude v naši državi ni ali pa je zgolj navidezen in se zrcali le v historičnem poimenovanju ulic (mimogrede, v Murski Soboti še vedno ni ulice, ki bi se imenovala Židovska) in v skrbi za ohranjanje nekaterih spomenikov judovske dediščine, na primer obnovljenih nekdanjih judovskih sinagogah v Mariboru in Lendavi. Vprašanja se aktualizirajo tudi zaradi nerešenih vprašanj glede vračanja odvzetega oz. zaplenjenega judovskega premoženja po letu 1945.

Zdajšnji raziskovalci judovske problematike na Slovenskem z različnimi vsebinami poskušajo razumeti dogajanje v najširšem kontekstu slovenske judaistike. Novi poudarki so na preučevanju holokavsta, ki je tragično zdesetkal predvojne judovske skupnosti na naših tleh, od katerih so po letu 1945 ostali le še ostanki ostankov. Holokavst ni bil pojav zunaj nas, ni se zgodil mimo nas in nekje daleč v stran. Ni ga mogoče zanikati – prav obratno – naše preučevanje pomeni bolj kot zanikanje nasilja ali pojasnjevanje pojavov s posplošitvami, preučevanje in zavestno prenašanje bremena, ki nam ga je naložila zgodovina 20. stoletja. Gre za resno in odgovorno raziskovalno delo. To velja tudi za genocid nad Romi, o katerem smo doslej skoraj povsem molčali. Pričujoči zbornik prinaša kar dva prispevka na to temo, enega splošnega in drugega konkretnega o usodi prekmurskih Romov med madžarsko okupacijo Prekmurja

1941–1945. Lotili smo se tudi raziskovanja usod redkih slovenskih pravičnikov, ki so med vojno reševali Jude. Sedem jih imamo doslej, enega bodo za pravičnika razglasili v jeseni, nekaj jih še čaka in so povezani z reševanjem Judov na območju Prekmurja. Te teme vsako leto izpostavljajo na znanstvenih srečanjih v okviru projekta Šoa – Spominjajmo se. »Enodnevni znanstveni posvet prinese toliko novega gradiva, spoznanj in sintez, da lahko brez pretiravanja rečemo: čeprav so slovenske judovske študije in študije holokavsta močno finančno podhranjene in v nacionalni shemi financiranja temeljnega raziskovanja komajda tu pa tam uspejo pridobiti kak skromen projekt, so prav te študije v Sloveniji med najbolj propulzivnimi,« je ob izidu zbornika zapisala njegova recenzentka dr. Irena Šumi.

Ne bo odveč še enkrat poudariti, da sodi Slovenija med tiste evropske dežele, v katerih je bilo judovsko vprašanje med vojno učinkovito rešeno. Uničenih je bilo 86,6 % Judov. Doslej smo ugotovili 558 žrtev holokavsta, od tega 481 v koncentracijskih taboriščih. Med njimi tudi 69 otrok. Od skupnega števila vseh žrtev holokavsta jih je bilo 392 iz Prekmurja. Od teh jih je 349 končalo v Auschwitzu (Auschwitz-Birkenau), to predstavlja 89 % vseh deportiranih Judov iz Pokrajine ob Muri. K tem številkam je težko kaj dodati, morda samo še ponoviti, da se je treba holokavsta nenehno spominjati, spominjati se žrtev in redkih preživelih. Živih prič genocida je žal iz leta v leto manj, zato je naloga zgodovinskega pisja toliko odgovornejša. O dejstvih holokavsta ni mogoče dvomiti, to poglavje zgodovine je dokumentirano

in argumentirano kot le malo katerih. Prav je, da tudi v domačem okolju do konca opravimo nalogo in poglavje počasi sklenemo, in sicer odgovorno, pošteno in objektivno. In pričujoči zbornik ima prav ta poglobitveni namen. Zlasti še, ker v njem objavljeni prispevki osvetljujejo tematiko holokavsta z različnih vidikov. Marjan Toš predstavlja življenjski poti dveh slovenskih pravičnikov – Uroša Žuna in Andreja Tumpeja; Boris Hajdinjak je sledil življenju in usodi mariborskega Juda Sepija Obradovića, zlasti po odhodu Sepijeve družine iz mesta Maribor; Klemen Brvar je orisal življenje Alija Kardoša – enega redkih Judov v vrstah

slovenskih komunistov; Renato Podbersič je predstavil usodo judovskih vojakov avstro-ogrske vojske, ki so se borili na soški fronti; Anna Maria Gruenfelder pa je obravnavala tuje judovske emigrante v NDH. Zbornik sta tematsko razširila Vera Klopčič in Franc Kuzmič, ki obravnavata doslej še neraziskano temo genocida nad Romi na Slovenskem. Publikacijo bogatijo izbrane dokumentarne fotografije in obsežna bibliografija. Oblikovala jo je Anja Premk, fotografijo za naslovnico je prispevala mag. Maja Toš, recenzentka pa je bila dr. Irena Šumi.

Marjan Toš